

Kutas László egyike azoknak az embereknek, akik számára Sopron a világ fontos helye.¹ Ugyan nem itt született, de gyerek- és kamaszkora meghatározó éveit töltötte a városban. Itt élte át gyerekként a bombázásokat, itt került be 1952-ben Ágoston Ernő rajziskolájába, ahol a művészet mellett élete társát is megtalálta. A főiskola elvégzése után első köztéri szobrai még kőből készültek, az önálló alkotás, az utazás lehetőségét azonban kisplasztikáival teremtette meg. Mary Poppins, a bohóc fiú, a védjegyévé vált nőalakok Európa-szerte, sőt, azon túl is ismertté tették a nevét. A mindenkori örök lányok figuráiban a gyorsan illanó, mégis időtlen szépséggel, a pillanat örömeivel, egyben annak múlandóságával szembesíti közönségét.

1. kép. Kutas László a műtermében. 2016. október 27.

¹ Az interjú a 2015. április 16-án és 2016. október 27-én, Kutas László budapesti műtermében történt beszélgetések alapján készült.

Emléktáblái, mell- és egész alakos szobrai múltunk nevezetes alakjait, eseményeit idézik meg. A Holokauszt emlékmű, Deák Ferenc és az egyetem jeles professzorainak mellszobrai, a Városháza lépcsőjén álló Thurner Mihály polgármester hozzánöttek Sopronhoz, annak elválaszthatatlan képi elemei. Az utcákat, tereket járva összesen 46 alkotásával találkozhatunk a városban.

Kutas László ez év tavaszán lett 80 éves, amit észre sem vett volna, ha nem figyelmetetik a kerek évfordulóra. Teljes intenzitással dolgozik, mert a munka, a megbízás az, ami frissen tartja szellemileg és fizikailag. Irigylésre méltó ember, úgy él, hogy dolgozik, ahogy ő mondja: pizsmog.

Kíváncsi ember vagyok, sok minden érdekel, elsősorban az emberek. Kik voltak, honnan jöttek, mit akartak? Mit tettek le az asztalra? Érdekel a régi soproni társadalom. Milyen volt az élet a két háború között, a háború alatt és után? Még Dávid Ferenc javasolta, hogy Önt is kérdezzem meg erről, mert sokat tud a városról.

A két háború között még nagyon kicsi voltam, de 1936 óta rendszeresen előfordulok itt, annak ellenére, hogy tulajdonképpen nem vagyok soproni.

Budapesten született 1936-ban. Honnan a soproni kapcsolat? Egyáltalán, honnan jött Kutas László, kik voltak a felmenők? Arról hallottam, hogy anyai ágon az evangélikus teológia professzorának, Podmaniczky Pálnak a leszármazottja.

Holnap lesz a szörnyű nap, a születésnapom.² A család ünnepelni akar, én nem, nem érek rá ezzel foglalkozni. Podmaniczky Pál az anyai nagyapám volt, sajnos meghalt, amikor 13 éves voltam. A dédapám Podmaniczky Ármin volt, Frigyes³ testvére, akit Krúdy Gyula nevezett el Budapest vőlegényének. Nagyapám a második, késői házasságából született, édesapja ezt követően rövidesen meghalt. Mivel az édesanyja színésznő volt, a család, négy féltestvére csak megkésve, felnőtt korában fogadta be. A családi birtok már korábban elkopott. Nehéz gyermekkorra volt, annál nagyobb az érdeme, hogy a nehézségek ellenére nyelvtudós és nemzetközi hírű evangélikus teológiai professzor vált belőle, aki 18 nyelvet használt. Kiválóan tudott például finnül, fordított is ebből a nyelvből. Filozófiát és egyháztörténetet tanított. Még nem érettségizett le, amikor felvették a teológiára. 1949 őszén, 64 évesen halt meg Parkinson-kórban. Azt mondták róla: A Podmaniczky professzor a hentesnének is kezitsókolomot köszönt. Anyai nagyanyám, Vargha Ilona latin–magyar szakos tanár volt, az első egyetemet végzett nők egyike. Édesapja Vargha Gyula költő és statisztikus, Arany János barátja, a Tudományos Akadémia alelnöke. Egyik nagybátyám ezen az ágon Vargha Domokos író. Nagymama bibliaórákat tartott. Szigorú asszony volt, tartottak tőle! A templomban, ha prédikáció közben a tiszteletes vétett a nyelvhelyesség ellen, a nagymama szigorúan felnézett rá, és ő javított.

² Az első beszélgetés másnapján ünnepelte Kutas László a 79. születésnapját.

³ Podmaniczky Frigyes (1827–1907) politikus, író, várospolitikus, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa alelnöke. Kiemelkedő szerepe volt Budapest fejlesztésében, világvárosi arculatának kialakításában.

Apai ágon több református pap volt a családban, a nagypapám, Kutas Bálint Török-szentmiklóson szolgált. Ott született 1895-ben az édesapám, Emil, aki Zuglóban lelkészkedett 1934-től 1962-ig. 41 évesen kötött házasságot az édesanyámmal, a nála 20 évvel fiatalabb Podmaniczky Mártával. Hat gyermekük született, én vagyok a legidősebb közülük. A Podmaniczky nagyszülők éltek Sopronban, gyakran vendégeskedtünk náluk. A Károlymagaslati úton állt a házuk, sajnos, már nem a család tulajdona. Kisgyerekként sokat voltam ott, a háború végét is Sopronban éltem át. Diákként a budapesti Lónyay utcai református gimnáziumba jártam hat évig, internátusban laktam. Ez bevett dolog volt akkoriban. Apánk felügyelő-bizottsági tag volt, a fiainak járt az ingyenes hely. 1952-ben kerültem Sopronba, a liceumba. Ennek több oka is volt. A pesti gimnáziumot államosították, én pedig Ágoston Ernő rajziskolájában – ahova Hertay Marika⁴ vitt el, egy szép nyári napon – 1952. július 25-én találkoztam a leendő feleségemmel, Hoffmann Henriettával. Ő ugyancsak „gyüttment”, Szentgotthárdon született, később Kolozsvárra kerültek. Édesanyja Melkből származott, otthon németül beszéltek. A háború végén Regensburgig menekültek a nyolcéves gyerekekkel. Hat hétig tartott az út, vonattal, hajóval, gyalog.

Sok interjúalanyom járta meg azt az utat a háború végén. Volt, aki leventeként, katonaként, más fiatal lányként.

A vele való megismerkedés is hozzájárult a soproni váltáshoz. A 3.a osztályban volt egy hely, oda vettek fel. 1987-ben derült ki, azért lett hely, mert valakit, név szerint Tóth Pistát kirúgták az ország összes iskolájából. A könyvben körülrajzolta Sztálin képét, és ráírta, hogy postarabló. Altatóorvos lett Németországban, ott találkoztam vele, teljesen véletlenül.

Teológus professzor nagyapa az anyai, református lelkészek az apai ágon. Ön mégis szobrász lett!

A papok közé azért művészek is keveredtek. A már említett Vargha Gyula és Domokos például. A legkisebb húgom fia⁵ és a felesége szobrászok. A felségem festő-restaurátor szakon végzett a Képzőművészeti Főiskolán, Bencze László és Bernáth Aurél voltak a mesterei. A festés mellett tíz évig a Szépművészeti Múzeumban dolgozott, táblaképeket, freskókat restaurált, többek között a Storno ház rokokó faliképeit. A nagyobbik lányom, Ágnes grafikus, emellett hegedül, énekel. Prágában él, három gyereke van. Az egyik lánya képzőművészeti főiskolára jár Ústí nad Labemben. A húga, Diana is elvégezte a Képzőművészeti Egyetemet, látványtervező, emellett tanít.

Visszatérve még a gyerekkorra, úgy tudom, a bombázásokat, az oroszok bejövetelet is Sopronban élte át.

Igen. Édesanyánk Sopronba vitt bennünket, azt remélve, hogy ott könnyebben vészeljük át a háború utolsó hónapjait. Sok mindent láttunk gyerekként, hosszú időt töltöttünk a

⁴ Hertay Mária soproni származású Munkácsy-díjas grafikus, a város díszpolgára.

⁵ Erős Ágost Koppány

pincében. Az egyik öcsém, Gabi traumatikus emléke, amikor anyánnkkal sétálva a hősi temető felett látta, hogy velük szemben egy rosszul öltözött emberekből álló, nagyon fáradt menetet hajtottak fegyveresek, és egy öregember összeesett. Két fiatal felemelte, a fegyveres rájuk szólt, letették. Az öreget a katona agyonlőtte, a többieket tovább hajtották. Az öcsémnek ez az emléke volt annak idején Winkler Barnával a balfi emlékhely tervezésekor folytatott beszélgetéseink kiindulópontja. Nekem is van egy emlékem. Amikor bejöttek az oroszok, a pincében „nyemecki szoldat”-ot kerestek. A télire eltett almákat egy polcon tároltuk, függöny mögött. Azt hitték, valaki elbújt mögötte, beleeresztettek egy sorozatot. Nagypám tudott velük beszélni, így később papírt kapott a városparancsnokságtól, ami némi védeltséget jelentett a számunkra. Később persze retorziók érték a családot a báróság miatt. Csatangoltunk a szétbombázott városban. Máiig él bennem egy kép: a Zrínyi utcában, a romok között egy széttört akvárium az elpusztult, szétszóródott tengeri halakkal.

2. kép. A Kutas család az 50-es évek első felében

Milyen volt az élet a nagyszülőknél akkoriban?

Nagypapa 1949-ben meghalt. A nagynéném baráti körébe tartozókat ismertem. Meggyesi Jancsi volt az osztálytársam, a Schwartz család tagja. Tremmel doktorékat ismertem. Ottóval⁶ akkor találkoztam, amikor meghalt a nagynéném, Podmaniczky Zsuzsa, akinek a lakása most az én soproni szállásom. Az ő élete is kalandos volt. Etnográfusként végzett az egyetemen. A háború után még az óvodai dajkaságtól is eltöltötték. Idős korára a vasgyárból került újra a szakma közelébe, a Bányászati Múzeumba. Abban a kis közegben éltem, amely részben a rajziskolához kötődött, részben a nagyszüleimhez és a nagynénémékhez.

Nagypapám utolsó éveiben elhatalmasodott rajta a Parkinson-kór. Nagyon szelíd, kedves ember volt. Egy Thonet-fotelben ülve gépelte a szövegeit, amit felfedezett magának egy tojóstyúk. A nagypapa megvárta, amíg letojik, nem zavarta el. A tyúk ezután rendszeresen odajárt tojni a nagypapám helyére.

Milyen előjelei voltak a művészi pályaválasztásnak?

A háborús időszakban, a pincében tankokat, katonákat gyúrtam agyagból. A faragás úgy kezdődött, hogy valamivel később a Károlymagaslati úton, a nagyszülői ház közelében megfigyeltem valakit, Németh bácsit, aki egy gerenda padon szokott a saját kedvtelésére faragványokat készíteni. Ez megtetszett nekem, néztem, hogyan dolgozik, később én is kipróbáltam, hogy megy ez nekem!

A Lónyayban sokat farigcsáltam a pad alatt, rendszeresen megvágtam a kezemet. Komoly kellemetlenségem támadt, amikor egyszer a felügyelő tanár észrevette és elvette a készülő művet. Sokat jelentett Ágoston Ernő rajziskolája. Abból a társaságból talán csak két ember nem ment a főiskolára. Sulyok Gabit⁷ is ott ismertem meg. „Hosszi” bácsihoz⁸ akvarellezni jártunk. Ezzel telt az akkori életem, ahelyett, hogy sportoltam volna. Az érettségi idején még haboztam, hogy az orvosira vagy a Képzőművészeti Főiskolára jelentkezzem-e. Apám mindkét helyre szerzett protekciót, mivel az én származásommal abban az időben egyébként soha nem jutottam volna be a felsőoktatásba. A főiskolán korábban volt a felvételi, felvettek, így eldőlt a sorsom.

Kik voltak a mesterei a főiskolán?

Gyenes Tamás, majd Pátzay Pál, az akkori művészeti élet meghatározó alakja. Nem stréberkedtem, nem volt meghatározó mesterem. Az első három évben sodródtam, nem találtam a helyem. Azután az egyik nyáron, a művésztelepen egy, a tetük miatt kopaszra nyírt fiú volt a modell, portrét kellett róla készíteni. A többieknek nem nagyon tetszett, én belevágtam. Pátzaynak megtetszett a munkám. *Aha, maga viccel a szobrászattal! De*

⁶ Dr. Tremmel Ottó főorvos.

⁷ Sulyok Gabriella soproni származású grafikusművész.

⁸ Soproni Horváth József festőművész beceneve a diákok körében, ami magas termetére utal a művésztanár szülőhelyének i-zó nyelvjárási alakjában.

legalább csinált valamit – ezt mondta, és azután mindig jelest adott, a szobrot pedig állami vásárlással megvették. A sikerig azért még hosszú idő telt el!

Mikor döntött úgy, hogy szobrász lesz, nem festő?

Mindig szobrász akartam lenni. Nincs színérzésem, a festéknek büdös szaga van. A szobrászatnál formák vannak, meg por.

Mi történt a főiskola befejezése után? Hogyan kezdődött a művészi pályája?

Soroksáron tanítottam egy általános iskolában. Abban az időben ez így működött. Huszonöten voltunk az évfolyamon, tizenketten szereztünk művészdiplomát. Utóbbiak közül én voltam az egyetlen, aki a rajztanári képesítést is megszereztem, a szüleim kedvéért. 1955-ben kezdtem, 1960-ban fejeztem be a mesterképzőt. Abban az évben, aki megkapta a diplomát, egy évig 1000 Ft ösztöndíjat is kapott. Én a rajztanári diploma miatt ettől elestem, így tanítanom kellett. Rövid ideig tartott, 1962 végén végképp abbahagytam, közben hosszabb ideig szabadságon is voltam. Később, a Kisképzőben⁹ keramikus-ötvös diákokat tanítottam a 70-es évek végén, egy évig. Örömmel csináltam, de nem vagyok alkalmazottnak való ember. Végleg szabadúszó lettem, aki nagyon sokat dolgozik.

Mik voltak a bevételi forrásai? Kapott állami megbízásokat?

A főiskola után meghívták a végzett embereket egy-egy pályázatra. Aki felkapottabb volt, azt többször is. Bizonytalan dolog volt ez, évente egy-két megbízás, ha adódott. Ebből nem lehetett megélni, így faragást is vállaltam. Abban az időben kőszobrász vállalatok működtek, ahol kifaragták a nagy köztéri szobrokat, a Dózsát például. A szobrász megcsinálta kicsiben a tervet, ha elfogadták, a kivitelezés jelentős részét nem ő végezte, hanem a vállalat. Mivel nem volt elegendő munkám és pénzem, elvállaltam a saját szobraim kifaragását, amiért olykor többet lehetett kapni, mint magáért a szoborért. Méret és nehézségi fok szerint fizettek, a komplikáltabb feladatért többet. Én faragtam a bajai szobromat és utána a komlói Birkózókat¹⁰ is. Közben mindent megtanultam a gyakorlatban, ami a kőfaragáshoz kell. Sőt, abban az időben én készítettem el a körülöttem lévő terhes kolléganőknél a szobraikat is. Ők elvállalták, én megfaragtam helyettük. A legnagyobb ilyen munka Csikay Márta szegedi Tisza-szobra volt. Azokban az években ebből éltem.

Hogyan talált rá a kispasztikára?

Úgy kezdődött, hogy Törökszentmiklósról kaptam egy megbízást. Kútfigurát kellett csinálni egy parkba, egy kisebb életnagyságú, 130 cm-es bronz szobrot. Először egy napraforgós lányt akartam, az nem tetszett az illetékeseknek. Így kalapos lány lett belőle.

Mikor történt ez?

Viszonylag korán, a 60-as évek közepén-végén. Volt egy másik megbízásom is a paksi rendelőintézet elé, egy női figura, aki a csípőjén tartja a gyermekét. Egy évig kínlódtem vele,

⁹ Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium, Budapest.

¹⁰ *Vizbelépő*, Baja, 1962.; *Birkózók*, Komló 1966.

nem akart sikerülni. Egy 160 cm-es szoborhoz 40–50 kg gipsz kell, én elhasználtam vagy tíz mázsát. Tudtam, mit akarok, de nem volt jó. Polgár Ildikó kolléganőm azt mondta, miért nem teszek rá egy kalapot? A barokkos figurára merev kalap került, az sem tetszett. Báráddal formáltam a gipszet, dühömben a kalaphoz vágtam. Ahogy megtört a gipszet tartó drótháló, kialakult a hullámos szélű florentin forma, éreztem, így lesz a jó! Nívódíjat kaptam érte. Kiléptem a sablonból! Ahogy elfogadta a zsűri, éppen beadás volt a Képcsarnok Vállalatnál. Megcsináltam a *Tótágast*, a rácsra támaszkodó lányt a kalappal és még egy másikat. Így kezdődött! Annak a figurának, mozdulatnak a felszabadult karikatúráját formáltam meg, amivel annyit kínálódtem! És megvették!

3. kép. Kutas László Ágnes lányával 1970 körül

Rájött, hogy a függetlenség, a stabil egzisztencia egyik lehetséges útja lehet, ha a kisplasztikák felé fordul, mert önállóságot és kereseti lehetőséget kínálnak.

Soha nem gondoltam ezt így végig, spontán jött. Beadtam a Képcsarnok Vállalathoz néhány dolgot. Tulajdonképpen azért csináltam, hogy telefonálhassak... Akkor már itt,

a Lehel utcai házban dolgoztam, egy közös műteremben, ahol mindenki izgatottan telefonált a leadások után, bevették-e a munkáját. Hát én is beadtam valamit, a *Tót-ágast*. Bevették, jól fogyott. Már hívtak, elkezdtem a Képcsarnoknak dolgozni. Abban az időben évente két alkalommal lehetett kisplasztikát zsűriztetni. Le kellett adni a figurát, ha elfogadták, megcsináltatták bronzba, terrakottába, műanyagba. A másik lehetőség a művészi vásárlás volt ugyancsak évente kétszer, a múzeumok, közgyűjtemények számára. Ezekből a darabokból lett az első kiállításom 1971-ben a Madách Színházban. Újságcikk készült, lett egy kis ismertségem.

1974-ben rangos elismerésben részesült, ami nemzetközi ismertséget hozott.

Ez a firenzei Giorgio Vasari érem pályázat első díja volt, amire húsz ország négyszáz szobrásza pályázott. Van, aki máig irigyel érte, sokat köszönhetek ennek az elismerésnek! A ravennai Dante-biennálé zsűritagságát, nemzetközi kapcsolatokat, amik hozzásegítettek ahhoz, hogy külföldi kiállításaim legyenek, utazhassak. Rájöttem a szolgálati útlevél titkaira, és a szobraimnak köszönhetően elkezdtem a világot járni, még jóval a rendszerváltás előtt. A 80-as években megfordultam Amerikában és Japánban, volt olyan év, amikor többet voltam odakint, mint itthon. Bejártam Európát.

4. kép. A Firenzei Biennálé győztes Vasari érme 1974.

Említette, hogy volt egy holland galériás, aki sokat segített ebben.

Igen, megtaláltuk egymást, egy eindhoveni magyar kiállításnak köszönhetően. Kiválasztotta két szobromat, amelyekből négyet adott el, vagyis rendelt még kettőt belőlük. A mindenható Artex képviselőinek az orra előtt beszéltek meg németül, hogy küldjenek meghívót. Akkoriban ez az állami cég közvetített a művész és a külföldi megrendelők között, nem engedték, hogy közvetlenül tárgyaljanak. Szerencsére németül nem értettek,

csak angolul valamennyire. A galériának minden évben volt két kiállítása, egy tavaszi és egy őszi. Hivatalos meghívót kaptam tőlük, ennek révén szolgálati útlevelet. Óriási dolog volt ez! Mindig vittem valamit, így lett mára százharminc féle kisplasztikám. Ennyi senkinek sincs. A szakmában van, aki szobrot készít, más kisplasztikát vagy érmekeket. Én tulajdonképpen mindent csinállok: kis szobrot, egész alakosat, emléktáblákat. Eddig több mint hetven kő és bronz szobrom áll köztereken. De szeretem az érmekeket is, nem csak a firenzei díj miatt. Huszonöt emlékpénz pályázatból tizenháromt nyertem meg. Az én munkám az Eötvös József-díj, büszke vagyok a kalapos Bartókra, az ezüst 500 forintosra. A legjobb éremnek közülük a Kőrösi Csomát tartom.

5. kép. Kőrösi Csoma Sándor emlékérmé 1984.

Sopronban eddig negyvenhat köztéri munkája látható.¹¹ A születésnap ünnepségen valamennyit végigjárták itteni barátaival, tisztelőivel. Személyes ismerősünkké vált a Festőkőznél Soproni Horváth József, a Városháza lépcsőjén Thurner Mihály. Az egyetem botanikus kertjében az egykori professzorok mellszobraival találkoznak az új és régi diákok, tanárok. Műveinek többsége emberábrázolás, bár vannak más témájú szobrai is.

Valaki egyszer azt mondta, a Kutas a szobraival kommunikál. Nem dicséretnek szánta, de ez egy jó mondat, tényleg ilyen típusú ember vagyok. Nekem az alkotás kommunikáció, ahogy az utazás is. Szeretek alakokkal dolgozni. Bányai József egykori évfolyamtársam és barátom mondta egyszer rólam: „A Kutas még úgy tud formázni, mint a régiek.”

¹¹ Részletes listájuk megtalálható Csiszár Ágnes összeállításában jelen számunkban.

Melyik volt az első soproni munkája?

Gombocz Zoltán emléktáblája a Líceum falán 1982-ben. Ezt követte Döbrentei Gábor táblája ugyanott 1990-ben. 60×90 cm-esek, ez a méret a legnagyobb, amit ki lehet önteni.

Időben meddig tart egy-egy mű elkészítése?

Sok mindentől függ. A Melanchthon tartott a legtovább, februártól októberig. Az evangélikus teológia udvarára készült, Fabinyi Tibor püspöksége alatt. Az ő apja még a nagyapámnál felvételizett, jóban voltak. A Kijevbe került Petőfire jutott a legkevesebb idő, három nap. Az első változat nem tetszett, leszedtem a vázról. Utána derült ki, hogy három nap múlva zsúri elé kell vinnem a szobrot. A határidő a legjobb műzsa, elkészültem vele.

Thurner Mihály talán az egyik legismertebb soproni szobra. A Városháza lépcsőjén kalapban, frakkban áll, pontosabban lép az 1921-es népszavazás emblematikus polgármestere. Sokszor látok előtte koszorút, virágot. Máskor gyerekek, turisták, ifjú házaspárok állnak be mellé egy fotóra. Honnan jutott eszébe így ábrázolni?

Kubinszky Mihály mondta: *A polgármester kalap nélkül nem polgármester.* A kalap és frakk jellegzetes viselete volt, a protokolláris eseményeken készült képeken többnyire ezekben látható. Igyekeztem azt a karaktert megmintázni, ami az emberekben él róla. Gipszből raktam fel, a fejét agyagból mintáztam.

Zalaiként örültem, amikor a róla elnevezett téren felavatták Deák Ferenc mell-szobrát.

A szobor eredetileg Zalaszentgrótra készült. Kubinszky Mihálynak köszönhetően került Sopronba.

Beszéljünk arról a két munkáról, amiért a Wiesenthal-díjat kapta 2012-ben. Balfról és a papréti Holokauszt emlékműről!

Balfra én kaptam a megbízást, a makettet együtt csináltuk meg, de az elkészült alkotás Winkler Barna munkája. A papréti Holokauszt emlékműre nagyon büszke vagyok, és az én munkám a papréti zsinagóga és a Templom utcai helyén álló ház falán lévő két emléktábla is. Márciusban szóltak, hogy júliusban avatni kell, nem volt sok idő. Sokat beszéltem róla zsidó és nem zsidó barátaimmal. Felmerült egy priccsen fekvő sovány ember alakja, de megtudtam, hogy az ortodox zsidóknál tiltott az emberábrázolás. Winkler Barnával beszélgettünk arról, ha egy négyzetes alapra fölrakok egy függőleges formát, akkor az síremlék, ha oldalt teszem, akkor emlékmű, ha a szélére, akkor fal. Ebben kezdtem el gondolkodni. Az emlékmű kőből és bronzból készült, felakasztott ruhák a gázkamra előterének a falán. A láger őrei számozott akasztókra rakatták a halálra szánt emberek ruháit, a földre mellé a cipőiket, az egyéb holmikat. Azt a látszatot keltették bennük, fűrödni mennek. A Tórában 614 törvény van, így ez a szimbolikus szám jelenik meg a fogasok felett. Héber betűket kerestem. Akkor említette valaki a Shma Israelt, ami a zsidó közösség legfőbb imája. Az első sorában ott a fohász: *Az Örökkévaló a mi Istenünk.* Volt a középkorban egy mártír rabbi, akit úgy égettek el, hogy belecsavarták a tórába, és víz-

zel locsolgatták, hogy lassabban égjen. A lelke az írás betűivel szállt fel a teremtőjéhez. A harkai lakatos mondta később, aki a – feleségem ötleteként – héber feliratot¹² formázó kerítést csinálta: *Lacikám, tudom ám, a betűk a füst, ami felszállt ezekből az emberekből, akik a kabátokban voltak.* A nejem zsákvászonból varrt kabátokat, vettem az ócskapiacon cipőket. Itt volt a Sulyok Gabi, bemártottuk gipszbe a kabátokat. Kicsit elrendeztük őket, felakasztottuk, megkötöttük. Kiöntöttük bronzból. Ennyi. Volt egy idős hölgy; aki Amerikából jött haza, hogy lássa az emlékművet, és kezet fogjon velem. Mert mindent kifejez, és köszöni szépen.

6. kép. A papréti Holokauszt emlékmű 2004.

¹² Áldott legyen az igazak emléke!

A felesége Hoffmann Henriette festőművész. Hogyan működik egy művész házasság?

Ő nem az a feleség, aki csodálja a párját és csak neki él. Előfordul ilyen, fordított felállásban is, amikor valakinek az a hivatása, hogy a házastársa művész. Nálunk mindenki csinálja a maga dolgát. A feleségemnek nagyon jó karakterérzéke van, néha megkérem, nézzen meg ezt vagy azt, de nem szól bele a munkámba. Ő is önállóan dolgozik, kiváló festő.

A gyerekek mindketten művészi pályára kerültek.

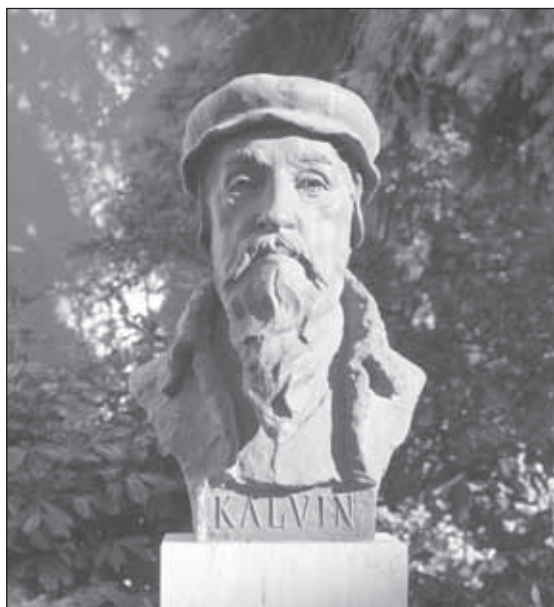
Diana sokáig ellenállt, a végén mégis látványtervező lett a Képzőművészeti Főiskolán. Előtte elvégezte a spanyol szakot.

Azt sejtem, hogy hobbija az utazáson kívül nincs, a munkája teljesen lefoglalja. Mennyit dolgozik naponta?

Változó, de sokat, és főleg éjszaka. A nappal elmegy az ügyek intézésére, erre-arra. Este nyolc-kilenc körül lehet igazán belelendülni, ezért gyakran alszom itt, a műteremben, ha a feleségem engedi. Nem kell utazni, késő éjjelig elpiszmozgok.

A megbízás az szent dolog, és egymás után jönnek a feladatok. Egyik hozza a másikat, az egri Gárdonyit például a Rákóczi. Miskolcon is több szobrom van, a padon ülő három lány minden, a városról szóló anyagban, ajánlóban, képeslapokon szerepel. Idén eddig négy mellszobrom készült el, most adták át az 56-os emlékművemet Piliscsabán. Így aztán nekem nem szabad megöregednem. Sok még a feladat!

Ehhez kívánunk jó erőt és egészséget a Soproni Szemle olvasói, és valamennyi tisztelője nevében!

7. kép. Kálvin János, Sopron, 2001